

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Философски факултет

Катедра „Социология“

Симеон Калинов Кюркчиев

**Психологически експертизи и неолибералната
управляемост на себе си**

Автореферат

За присъждане на образователна и научна степен „Доктор“

в професионално направление

3.1. „Социология, антропология и науки за културата“

Научен ръководител: **доц. д.с.н. Милена Якимова**

София, 2017

Дисертационният труд е с обем от 215 стандартни страници (1800 знака на страница). Текстът е разделен на шест части – увод, структура на изследването, три теоретично-емпирични глави и заключение. Посочена е цитираната литература, която включва 41 публикации на български език и 27 публикации на английски език.

Съдържание

I.

Въведение.....**Error! Bookmark not defined.**

II. Структура на

изследването.....**Error! Bookmark not defined.**

1. Обект на

изследването.....**Error! Bookmark not defined.**

2. Предмет на

изследването.....**Error! Bookmark not defined.**

3. Цели на

изследването.....**Error! Bookmark not defined.**

4.

Хипотези.....**Error! Bookmark not defined.**

5.

Интервюта.....**Error! Bookmark not defined.**

III. Субект, власт, свобода – към радикалната генеалогия на Мишел Фуко и процесуалната философия на Жил

Делюз.....**Error! Bookmark not defined.**

1. Мишел Фуко и генеалогията на

субекта.....**Error! Bookmark not defined.**

1.1. Онтология на

субекта.....**Error! Bookmark not defined.**

1.2. Отношение власт-

свобода.....**Error! Bookmark not defined.**

1.3. Практики на себе си и

управляемост.....**Error! Bookmark not defined.**

2. Към процесуалната философия на Жил Делюз (и Феликс

Гатари).....**Error! Bookmark not defined.**

2.1. Виртуално-

актуално.....**Error! Bookmark not defined.**

2.2. Пет онтологични сигурности на субективността.....**Error! Bookmark not defined.**

2.3. Обобщение – субектът във философията на Делъоз.....**Error! Bookmark not defined.**

3. Проблемът за минималното количество човешкост.....**Error! Bookmark not defined.**

4. Обобщение на теоретичните проблематизирания на субекта.....**Error! Bookmark not defined.**

4.1. Онтология на субекта.....**Error! Bookmark not defined.**

4.2. Свободата на субекта.....**Error! Bookmark not defined.**

IV. Капитализъм и неврози - тревожността на неолибералния субект и поддържащата я психологическа епистема.....**Error! Bookmark not defined.**

1. Капитализмът и неговите граници.....**Error! Bookmark not defined.**

1.1. Кратка типология на съвременността след Втората световна война.....**Error! Bookmark not defined.**

2. Неолиберализъм и неврози.....**Error! Bookmark not defined.**

V. Психологически експертизи като форми на управляемост.....**Error! Bookmark not defined.**

1. Дефиниция на психологически експертизи.....**Error! Bookmark not defined.**

2. Какво са психологическите експертизи.....**Error! Bookmark not defined.**

3. Съвременни психологически експертизи като техники за увеличаване на работната сила.....**Error! Bookmark not defined.**

4. Генеалогия на Ню Ейдж.....**Error! Bookmark not defined.**

4.1. Територии и граници на Ню
Ейдж.....**Error! Bookmark not defined.**

4.2. Ню Ейдж като
ризомат.....**Error! Bookmark not defined.**

4.3. Овладяването на Ню Ейдж – съвременните корпоративни офис
практики.....**Error!
r! Bookmark not defined.**

VI.
Заклучение.....**Error!
Bookmark not defined.**

Използвана
литература.....**Error!
Bookmark not defined.**

Дисертационният труд се насочва към темата за психологическите експертизи и техните актуални начини на въздействие върху субективността. От особен интерес е ролята на психологията като инструмент за калибриране на все по-фини поведения - как да ставаме по-добри, по-устойчиви, по-пълноценни, по-продуктивни, по-щастливи. Психологията се оказва опосредяващият механизъм, на който се пада честта да реализира обещаното в съвременното индивидуално щастие именно през леки изменения в поведението, които биха ни позволили да “хванем живота си в ръце” и оттам - да “хванем” щастieto и да заживеем един по-добър и по-пълноценен живот. Същевременно към приетите за конвенционални научни интерпретации на психическия живот на индивидите се прибавя богат набор от „нови“ знания, интерпретации и техники за намеса, целящи да подпомогнат съвременната субектност в процеса на себепознание и самоусъвършенстване.

Голяма част от днешната перцепция за различните психологически знания и методи се свежда до неререфлектирано приемане на една “от любов към човека” претенция, която сякаш движи полето на психологията. Не е задължително да приемаме тази претенция за основателна. Психологическите техники, още от стабилизирането на модерността, опосредяват определени форми на управление. Самата история на психологическите знания се движи паралелно с историята на либералното управление (Rose 1998: 13) и съучаства в различните исторически проекти, касаещи управлението на човешкото същество - от неговото въдворяване до гарантирането на неговата свобода. Психологическите знания винаги са били свързани с дисциплинарните и биовластови режими на модерната държава - училищния педагог, който се опитва да овладее трудните деца; психиатъра, който има властта да те освободи от наборна служба; социалните служби, които имат силата да решат дали твоето дете ще остане с теб; тестовете за интелигентност, които “говорят” на HR-ите за твоята човешка същност. Почти всяка частица от нашето ежедневно функциониране би могла да бъде обект на някакъв тип психологическо знание.

При поставянето на темата на дисертацията се откроява един проблем - понятието “психология” е прекалено широко и без точна дефиниция. Действително съществуват много подходи към човешката психика, които влизат под шапката на това понятие, но също така има знания, техники и практики, които трудно се вписват в това, което

интуитивно схващаме като психология. Това е и причината още в началото на дисертационното изследване да въведе “психологически експертизи” като термин, обхващащ цялото поле на различните психологически подходи и знания, отнасящи се до човешката психика и поведение. Т.е. в тази работа под “психологически експертизи” се има предвид това, което Никълъс Роуз означава с понятието “psy” дисциплини (Rose 1999: vii) - цялото разпръснато и трудно за очертаване поле на различни знания, подходи, техники, целящи разбиране и овладяване на човешката душа. Пример за “психологически експертизи” са: психиатрия, психоанализа, психология, когнитивно-поведенческа терапия, нервно-лингвистично програмиране, терапия на излагането (exposure therapy), EMDR терапия, техника за емоционална свобода (TEC/EFT), интегрална психология, енергийна психология, райхианска и неорайхианска терапия, Ню Ейдж алтернативни практики и медитации, бизнес обучители и “team building” изпълнители, live coach, love coach и т.н. Това, което свързва тези подходи, е че всички те могат да се мислят като част от някакви **управленчески режими**, които искат да творят и стабилизират определени **субективности**. Общото между тези неща е, че всички те са техники, технологии за въвеждане на някаква промяна в човешкото същество, за поправяне, диагностициране, терапевтиране, херменевтиране на истината, оптимизиране на труда и т.н. Затова всички тези техники, практики и дисциплини могат да се мислят като технологичната реализация на това, което Фуко нарича управляемост, и по-точно като технологична реализация на управляемостта, прицелваща се в по-малките обществени единици - не толкова в населението, колкото в семейството и изключително интензивно в отделния индивид.

В тази работа се съсредоточавам именно върху динамиката на отношението психологически експертизи-субект. Правя опит да осмисля този тип отношение откъм неговата властова страна, следвайки Фукояния концептуален апарат за властта като отношение на сили, а не като спуснато отгоре и стабилизирано господство. Това означава, че психологията не е разглеждана само като технология, която строго “произвежда” специфични субективности, а и като част от динамичен асембляж на сили – психологическите експертизи като проводници на специфични модели за “правилна” субектност, но и самите субекти като точки на постоянна съпротива и тактическа адаптивност спрямо насочените към тях линии на власт. Двете са в постоянно отношение и, въпреки че разпределението на силите изглежда неравно, динамиката позволява

постоянна промяна както на психологията като поле, така и на обекта на психологията - мечтания и правилен субект.

В първата част на дисертацията се насочвам към субекта като философски проблем. Въпросите за онтологията на субекта, властта и субекта, свободата и субекта са разгледани, за да се очертаят теоретичните възможности да бъдат разбирани психологическите експертизи и властовите динамики, в които участват. Впоследствие преминавам към няколко линии, в които се засягат едновременно проблемът за субекта и проблемът за психологическите експертизи - неолибералната рационалност и свързаната с нея тревожност, капитализмът и начинът на овладяване на критиката, 1960-те като специфичен епистемен разрыв и спонтанна социална критика.

Субект, власт, свобода – към радикалната генеалогия на Мишел Фуко и процесуалната философия на Жил Делюз.

В тази глава очертавам различните рамки, през които ще концептуализирам субекта в рамките на дисертацията. Разглеждам няколко основни теми - проблемът за онтологията на субекта, отношението субект-власт и отношението субект-свобода. Двете основни линии на интерпретация, които използвам, са тези на Мишел Фуко и Жил Делюз, а в края на главата предлагам работна дефиниция на субект и оттам очертавам начина на мислене на отношенията субект-власт и субект-свобода.

Въвеждам проблема за онтологията на субекта през изследванията на Мишел Фуко и Никълъс Роуз като целта е да насоча историчността на субекта и така да въведа читателя в критичните прочити на онтологията на субекта. Впоследствие преминавам към проблема за свободата и субекта, която в работите на Фуко е теоретично неотделима от проблема за субективизирането, практиките/техниките на себе си и управляемостта. Именно тези теоретични топоси биват обговорени в контекста на психологическите експертизи.

Практиките на себе си са анализирани през проблема за **признанието**, който се мисли като основен инструмент на процедурите по производство на истина. Следвайки Фуко можем да кажем, че още от Средновековието насам християнството поставя субекта като център на сили (най-често греховни), които са онтологично прикачени към него. Тази скаченост, свързаност на това, **което не трябва да го има, с това, което**

трябва да бъде признато, че го има, за да може да бъде казвано, че не трябва да го има (но вече овладяно в дискурс) довежда до ефекта на силна символна натовареност на признанието, което впоследствие позволява актът на признаване да бъде съпроводен с усещане за освобождаване. Самото признание впоследствие се овладява от различни точки на производство на истина – медицината, психиатрията, психологията, криминалистиката. Въпросът е, че в крайна сметка актът на признаване от признаващия се придружава с усещане за свобода. Но свободата и освобождаването при Фуко са проблематични понятия, такова е и тяхното отношение с техниките на себе си. В дисертацията акцентирам върху това, че практиките на себе си биха подсказали за възможни начини да правим себе си (морални субекти), без да попадаме под натиска на никакви външни императиви; тук може да се каже, че интересът, който Фуко има към технологиите на себе си, идва от иманентно заложената в тях потенция да се конституираме през възможно най-малко външни отправни точки, които винаги могат да се превърнат във форми на господство. Но тук идва и проблемът, доколкото съвременните форми на управляемост се възпроизвеждат именно през технологиите на себе си.

Понятието **управляемост** е разгледано именно в този аспект – като (само)управляемост, т.е. набор от практики, техники, които отбелязват момента, в който себе-актуализирането се превръща в себе-нормализиране. Защото управляемостта всъщност не засяга само населението, а започва от неговата най-малка част – автономния субект и минава през семейството, за да стигне до съвкупността, наречена население (Алън 2012: 94-95). Именно самоуправлението, т.е. управлението на себе си като морално същество, и неговата свързаност с техниките на себе си са търсени в дисертацията.

По този начин схващам **управляемостта като опит за саморегулация и поставяне на себе си в някаква нормативност, която е в пряко отношение с практиките на себе си, доколкото те са едновременно свободата да се актуализираш, но и самата актуализация като вече станала, стабилизирана, което е винаги потенциално в полето на управляемостта.** (Якимова 2015: 36). В този смисъл **управляемостта и свободата са иманентно потенциални на техниките на себе си.** Тази ситуация на несигурност и на сложно отношение между свобода, практики на себе си и управляемост довежда до нуждата тази глава да продължи към теоретичните осмисляния на субекта от Жил Делъоз и Феликс Гатари.

Тези двама автори не са обичайно прилагани в социологическото поле и затова в началото на главата контекстуализирам тяхната (и по-специално тази на Делюз) разработка на т.нар. иманентна онтология, което позволява да се постигне известна яснота по въпроса за субекта и неговата онтология/свобода. Правя това като представям разграничението виртуално-актуално. Основният залог е как да мислим **системите като иманентно въвеждащи собственият си ред, т.е. как да мислим дадена система без никакво външно основание към нея. Онтологията на Делюз би могла да създаде концепция за субективността, която пребивава в ничията територия между нуждата от есенции, които обективират и натурализират исторически представи за субекта, и радикалната генеалогия, която свежда субекта единствено до история;** т.е. може да се създаде концепция за онтология на субекта, която едновременно се изплъзва от простите натурализации и крайните историзации.

Опитът да въведе Делюзианската онтология на субекта в тази дисертация преминава през няколко под-глави, в които обсъждам проблема за субекта през различни понятия от философията на Жил Делюз и Феликс Гатари - територия, асембляж, множественост, желание, нагъване. Нарекох ги пет онтологични сигурности на субектността при Делюз, като тук ще изброя единствено основните дефиниции, които се опитам да систематизирам:

- 1. Субектът е процес, историческа индивидуалност, която заема *територия* (конкретна и абстрактна).** (Augoua 2014: 5) Това, което Делюз означава с *териториализация*, е по същество всяка по-здрава и утаена (това не значи непроменяща се) система. Териториализацията е процесът по обособяване на някаква система от непрекъснатостта и свързаността на всички системи. Това става с полагане на граници, т.е. границите създават територията.
- 2. Субектът е асембляж.** В телесно отношение ние сме асембляж от огрени, дрехи и т.н., но и попадаме в по-големи асембляжи – дома, блока, квартала, града. Субектът е асембляж от техники (техника на каране на колело, на четене, на писане) и практики (на хранене, на почивка, на самоусъвършенстване).
- 3. Субектът е множественост.** Всички територии и асембляжи удържат идеята за единичен, завършен, краен субект, но тази единичност е по същество множество - ние можем да се скачаме, разскачаме, де-териториализираме, променяме, изменяме, регресираме, развиваме. При всяка една промяна

нашата “същност” се преподрежда - създаваме нови територии, образуваме нови асемблажи. Цялата тази игра на различни свързвания показва, че това, което създава ефекта на стабилната субективност, е всъщност една постоянна игра на множество части, които влизат в различни (почти безкрайни) възможни отношения. Тази множественост на елементите, които предпоставят актуализираната и видимо стабилна субектност, позволява да мислим субекта именно като потенция за промяна, потенциалност за различни варианти на сглобки от ризоматично скачащи се асемблажи.

4. **Субектът като ефект и противопоставяне на желанието.** Следвайки „Анти-Едип“, субектът е едновременно ефект, но и точка на противопоставяне на желанието. Желанието тук не е Фройдовото желание към нещо липсващо, а е продуктивно желание, асемблаж от афекти. (Делъоз, Гатари 2004: 42) (Semetsky 2003: 218) Може да се каже, че желанието е сила, афект, присъща не само на хората, но и, следвайки Ницшеанската концепция за *воля за власт* – на животните, растенията и т.н. Желанието е силата, която актуализира потенциалното, силата, която прави виртуалното актуално.
5. **Субектът като „нагъване“.** Това е възможността да мислим субектността през функцията на „нагъване“ (Semetsky 2003: 217). Нагъването е функция, която позволява външното да бъде направено вътрешно чрез движение отвън-навътре, правейки и създавайки вътрешността като впоследствие отделна. Това всъщност е донякъде илюзия на вътрешното – вътрешността е винаги „овътрешнена външност“ и това е причината субектът, човекът, дори и телата да бъдат в по-голяма връзка с външността, отколкото признаваме (Semetsky 2003: 216-217). Това означава, че субектът е една овътрешнена външност, която е в постоянно отношение с външното – света, другия, светлината, радиацията, климата, почвата, храната. Т.е. субективността, освен територия, асемблаж, множественост и желание, е и активен процес по правене на външното вътрешно, като в този процес едновременно се осъществява актуализиране, промяна на външното, и обогатяване, промяна на вътрешното (Ju-Yu Cheng 2007: 93, 98). Нагъването е процесът на външно приемане и последвалото вътрешно „осмисляне“, което води до взаимна ре-актуализация. По този начин се осъществява между-териториален обмен, който винаги действа двойко – прави вътрешност, но и изменя външността, която, впоследствие изменена, отново ще прави нова, различна вътрешност.

В опит за систематизиране и на база извършената работа върху понятията може да се обобщи, че за Делъоз и Гатари субектността е множественост, процес на нагъване и заемане на конкретни и абстрактни територии, която образува различни по форма и логика (материални и абстрактни) асемблажи. Тези процеси са задвижват от това, което Делъоз, следвайки Ницшеанската концепция за “воля за власт”, нарича желание - силата, която актуализира потенциалното.

В етически план субектът е потенциалност, множественост и възможен процес на „ставане-друг“, на промяна. В контекста на Делъозианската етика промяната, процесът на де-териториализация, на правенето-друг, на “ставането”, е освобождаване, доколкото премахва силно утаени структури, които затрудняват самото движение.

Тези дефиниции са важни, доколкото в края на главата те биват съотнесени към Фукоянските разработки, за да се стигне до по-точни и синтезирани концепции за субекта и свободата. В тази глава разглеждам и още един проблем, който има чисто теоретичен залог – проблемът за **минималното количество човешкост (или проблемът за минимумът онтология, която трябва да придадем на човека)**. Предложеното от мен решение представлява синтез между крайното историзиране на субекта, което следва от Фукоянската традиция, и иманентната онтология на Делъоз. Това позволява същност без есенции, същност без натурализираня. „Минималното количество човешкост“ може да се мисли не като биология, не като трансценденция, а по-скоро като специфична карта, която очертава възможните (теоретично крайни, но практически безкрайни) актуализирания на човешкото същество. Оттам човекът може да се онтологизира, без да търсим основание за това онтологизиране в есенци или трансценденции. Природата на човека не е в неговата актуализация, а в неговото поле на потенциални актуализации.

В края на главата правя обзор на теоретичните анализи като се опитвам да дам дефиниции, основани на синтеза между концепциите на Фуко и Делъоз. Онтологията на субекта бива описана като **процес на постоянна само-референция, чиято основна онтологична предпоставка е, от една страна историята, а от друга – самата възможност и специфичните потенциали за различни типове актуализации спрямо и на историята**. Свободата, от своя страна, се описва като **процес на ставане-друг, доколкото самият процес е възможност за множество потенциални актуализации**. Свободата е в процеса, доколкото в процеса е потенциалността. Трудно може да се

определи дали всяка последвала актуализация е свобода или не, доколкото е вече потенциално в полето на управляемостта и оттам – потенциално скачена със социални технологии на власт.

Капитализъм и неврози - тревожността на неолибералния субект и поддържащата я психологическа епистема.

Целите на тази четвърта глава са няколко. *Първо*, да покаже исторически как реструктурирането на капитализма и по-специално как неолибералната рационалност предполага възпроизвеждането и усилването на специфичен невротичен тип субективности. За да постигна това първоначално правя един типологичен разказ, през който показвам как исторически **респонсибилизацията, която е за сметка на големите биовластови регулации, произвежда специфични субективности. Бидейки потопени в дълга и задължението да бъдат свободни, отговорни и сигурни в свят, който не им дава никаква сигурност, те се оказват предразположени към невротични разстройства.** Това е свързано с появата и развитието на съвременните практики за „грижа за себе си“, които на свой ред са обвързани с настоящите офис-дискурси. *Второ*, след историческата типология правя опит да вникна в самия начин, по който неолиберализъм и тревожност влизат в отношение, за да достигна до заключението, че **неврозата не е патология, девиация от нормалността, а е по-скоро нормалността, изведена от специфичните отношения, в които субектът влиза. Неврозата е подсъзнателното интериоризиране на външните сили на натиск за интензивност.** В тази част обръщам специално внимание на тревожните разстройства, анализирам примери с обесивно-компулсивно разстройство, но и се опитвам да покажа как съвременните практики на намеса в **крайна сметка прокарват неолиберални предприемачески дискурси и идеологии - тези на риска, на адаптивността, гъвкавостта и т.н., и по този начин овладяват симптомите, които са се появили именно от тези изисквания на икономическата среда.** Получава се така, че терапията се осъществява с усилване на самите неща, които са довели индивида до състояние да търси терапия. Болестите, проблемите, трагедиите са лична отговорност, която трябва да бъде осъзната и преодоляна с още повече отговорност. Това става, доколкото **критическите импулси на индивидуално ниво се насочват към себе си, а не към възможните външни причинители. В този смисъл истината за субекта и неговото състояние неизбежно се търси в миналото, в тялото, във връзките, в отношението**

на себе си към света. Проблемът постоянно се търси в дълбочините на аз-а, в биографията, в детството, но никога в обективните социални отношения.

Психологически експертизи като форми на управляемост.

В пета глава се опитвам да покажа, следвайки Никълъс Роуз, как психологията може да се мисли като експертиза върху човешката психика, чиято история върви паралелно с историята на либералното управление (Rose 1998: 13). Разглеждам как това се случва през различните практики, които обещава определени реализации - на смисъл, щастие, достижения, но и оптимизация на труда, която преминава през личното желание.

За дефинирането на психологически експертизи „психология“ се използва като събирателно на всички знания, които претендират за експертиза по отношение на личността, съзнанието и като цяло за душевността. В този смисъл дори съветите на свещениците могат да се мислят като част от психологическия ансамбъл на управление, доколкото именно свещениците (чрез технологията на признанието) първи успяват да очертаят автономно поле на експертност по отношение на душата още през Средновековието. Самата дума психология, в този смисъл, ще се разбира като събирателно, но не на някакви абстрактни теории, а като технология, чиято основна цел е да прави видими определени характеристики и тенденции в отделните поведения. (Rose 1998: 11-12) Следвайки Роуз дефинирам понятието психологически експертизи като:

...корпус от обучени и акредитирани хора, претендиращи за компетентност в администрирането на хора и междуличностни отношения, както и корпус от техники и процедури, претендиращи да правят възможно рационалното и хуманно ръководство на човешки ресурси в индустрията на военния и социалния живот като цяло. (Rose 1998: 12)

Психологически експертизи са всички техники, практики и знания, които имат претенция за разбирането и оттам – овладяването на човешката психика. Не само академичната психология е психология. Под шапката на психологията попадат HR, team building, life coaching и всички останали експертни фигури, които претендират да знаят, регулират, разбират, усещат, направляват, успокояват, мотивират отделния субект. Психологическите експертизи тук се разглеждат като специфични форми на управляемост, т.е. специфични техники, които опосредяват отношението към себе си. Това означава, че академичната психология, теоретичните сблъсъци и спорове,

различните парадигми за лечение и т.н. не са засегнати в тази работа. **Психологическите експертизи са област на производство на знание, претендиращо за обективно познание за човешката психика. Те са самият механизъм, който опосредява управляемостта на лично ниво.**

В края на главата преминавам към описание на Ню Ейдж, фокусирайки се върху усилията и трудностите в определянето на феномена. Правя опит да обхвана това понятие, да го осмисля и да дам насоки за неговото овладяване в определени теоретични граници. Предвид основният изследователски интерес в дисертацията е важно да се подчертае, че голяма част от съвременните психологически експертизи генеалогически се свеждат до нещото, наречено Ню Ейдж –от технологиите за психологическа и терапевтична помощ до самия етос на отношение към себе си. Развитието на Ню Ейдж е една възможна генеалогична нишка на част от съвременните психологии, която си струва да бъде обговорена, защото допринася за по-плътното разбиране на културно-историческата динамика, по която тези промени се случват. Неслучайно голяма част от интервюираните за целите на дисертационния труд практики, въпреки че не се назовават Ню Ейдж последователи, категорично отговарят на някои от дефинициите за Ню Ейдж. Това показва сложността на това понятие, сложността в очертаването на граници и въобще сложността за систематично историческо осмисляне. Целта на тази част е разбиране на генеалогичната линия на съвременните психологически експертизи и тяхната фундаментална свързаност с това, което вече десетилетия бива означавано като Ню Ейдж.

За тази цел разглеждам последователно границите на Ню Ейдж, проблемите с дефинициите, отношението между Ню Ейдж и наука, Ню Ейдж и религия, Ню Ейдж и медицина и алтернативни терапевтични практики, Ню Ейдж и капитализъм. В крайна сметка поради реалния проблем за невъзможността да дефинирам Ню Ейдж се обръщам към Делюз и Гатари и тяхното понятие за „ризома“, за да направя опит за нов тип методологически подход към проблема за Ню Ейдж, като давам общо 5 предложения за бъдещи подходи към осмислянето на Ню Ейдж откъм една ризоматична перспектива. Те са:

1. Отказ от точно дефиниране и точно описание. Описанията трябва да се превърнат от описания на практики и техните граници в описание на самото движение по границите, описание на движението извън границите, описание на практиките не като застинали единичности, а като процеси, динамики, отношения.

2. Наблягане на езика. Езикът е елементът, чието движение е най-лесно за проследяване. Езикът постоянно се обменя, рестартира, променя, добавя и в този смисъл той трябва да служи като основен теоретичен и емпиричен инструмент за чертаене на карти на практиките.
3. Отказ от търсенето на история. Това е контраинтуитивно на всеки социален учен, но ако следваме принципа на ризомата, трябва да приемем, че във всеки един момент Ню Ейдж е едно уникално, динамично множество, което не позволява структура и историчност. Невъзможно е да се прави генеалогия на безкрайните връзки (тук напомням за един от принципите на ризомата – всяка част може да се свързва с всяка друга част). Все пак възможност за исторично разглеждане е налична в моментите, в които има силно разпокъсване на ризомата, вследствие на които тя метаморфозира. В такива случаи могат да се разглеждат едновременно откъснатите се единичности (n-1) и новите, променени динамики в ризомата (например 1980-те, когато голяма част от Ню Ейдж практиките се оказват инкорпорирани в мениджърските учебници и по този начин „откъснати“ от ризоматичната структура, което пък води до промяна на цялата Ню Ейдж логика оттогава насам).
4. Описване на движението на практиките, отнасянето им една към друга, а не на съдържанието на отделната практика, т.е. преминаване към описание на отношенията, в които практиките влизат, а не самите съдържания, за които претендират.
5. Всичко, което се е еманципирало от Ню Ейдж, да се мисли като вече различно, като n-1, като нещо отчленило се от вътрешните динамики и отношения и в този смисъл не-Ню Ейдж, доколкото не е част от ризомата, не е част от динамиката на отношенията в ризомата.

В края на главата отново се връщам към съвременността и начина, по който някои Ню Ейдж практики са вече част от съвременния ансамбъл от корпоративни офис техники под формата на team building, live coach и всякакви други обучения, целящи повишаване на продуктивността, съчетана с щастие, смисъл и реализация в офиса.

Заключението представлява кратък обзор на развитите в дисертацията теоретични разработки в техния последователен ред.

Приноси

- Осъществен е систематичен анализ на понятийната рамка на Мишел Фуко и някои от проблемите, които следват от нея. Представен е детайлен анализ на понятията субект, власт, техники на себе си, управляемост, признание и на проблема за „минималното количество човешкост“.
- Предложен е опит за решение на проблема за „минималното количество човешкост“ през съчетаването на Фукоянската теоретична рамка с разработките на Жил Делюз и Феликс Гатари.
- Изработване на специфичен понятиен апарат за разбиране на въпросите за субекта и неговата свобода, който е следствие от понятийната работа, извършена върху трудовете на Мишел Фуко и Жил Делюз. За тази цел беше направен детайлен анализ на онтологията на Делюз и начина, по който можем да мислим субекта през понятия като територия, асембляж, множественост, желание, нагъване.
- Осъществен е опит за критично осмисляне на психологията и психологическите знания в търсене на обяснение на невротичните състояния през понятийната работа на Мишел Фуко, Жил Делюз и Мери Дъглас.
- Демонстрирана е обвързаността на механизмите, създаващи тревожност у съвременния субект, с определени (офис) психологически практики. Показвам как част от психологическите намеси в офиса в крайна сметка прокарват неолиберални предприемачески дискурси и идеологии - тези на риска, на адаптивността, гъвкавостта и т.н., и по този начин овладяват симптомите на тревожност, които са се появили именно от тези изисквания на икономическата среда.
- Разгледан/открит е механизмът, по който практически се случва изживяването на тревожната симптоматика. Описан е процесът, по който критическите импулси се насочват към себе си, а не към възможните външни причинители и оттам - истината за тревожното състояние по необходимост се търси в миналото, в тялото, във връзките, в отношението на себе си към света.
- Анализ на Ню Ейдж и аргументиране на възможни бъдещи подходи към неговото осмисляне през понятието за „ризома“ на Жил Делюз и Феликс Гатари.

Публикации по темата на дисертацията:

Кюркчиев, С. 2015 „Практики на себе си, свобода и управляемост: възможни интерпретации на някои основни понятия в работата на Мишел Фуко“ (под печат)

Кюркчиев, С. 2015. “Субектът в реда и редът в субекта - “грижата за себе си” като грижа за чистото и мръсното”. *Критика и хуманизъм*. 44(1): 45-64

Кюркчиев, С. 2017. „“Себе си” като проект: психологичните игри на ставане-друг“. *Семинар БГ. Бр.14*

Кюркчиев, С. 2017. „Психологически експертизи, техники и практики в България – към (само)управляемостта на неолибералната субектност. Анализ на интервюта“ (прието за публикация)

Библиография, използвана в автореферата:

Алън, Е. 2012. *Политиката на нас самите*. София: Изток-Запад

Якимова, М. 2015. “Психологията като корпоративна техника на управляемост. Как “грижата за себе си” се обръща срещу “себе си”. *Критика и хуманизъм*. 44(1): 29-44

Aurora, S. 2014. “Territory and Subjectivity: the Philosophical Nomadism of Deleuze and Canetti”. *Minevra – An Open Access Journal of Philosophy*. 18: 1-26

Rose, N. 1998. *Inventing our Selves. Psychology, Power, and Personhood*. Cambridge University Press

Rose, N. 1999. *Governing the Soul. The Shaping of the Private Self*. London: Free Association Books.

Ju-Yu Cheng, C. 2007. “On Subjectivity in Deleuze’s *The Fold*”. *NTU Studies in Language and Literature*. 17: 79-100

Semetsky, I. 2003. “The problematics of human subjectivity: Gilles Deleuze and the Deweyan legacy”. *Studies in Philosophy and Education*. 22: 211-225